بتوفیق الٰہی و فیوض متناہی

از تصانیف حضرت قاضی ثناء اللہ پانی پتی نسخۂ نادر الوجود اعنی

رسالہ

در مسئلۂ وحدت وجود

۱۳۲۲ھ

سنہ ۱۹۰۴ء

بتصحیح و تنقیح تام باہتمام مولوی محمد عبد الاحد جمادی الاولیٰ سنہ ۱۳۲۲ھ

در مطبع مجتبائی واقع دہلی طبع گردید

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین وصلى الله تعالى على خیر خلقه محمد وآله واصحابه اجمعین
فضیلت پناه کمالات دستگاه برخوردار گرامی قدر محمد سالار جعله الله من الاخیار والابرار از فقیر
محمد ثناء الله بعد از سلام سنت الاسلام و دعاء برخورداری دارین و اشتیاق ملاقات مطالعه نمایند خط بهجت نمط
شما که بعبارت عربی فصیح نوشته بودند رسید موجب انشراح خاطر گردید در استفسار مسئله غنا نوشته بودند آنکه قد
کثر فی هذا الزمان وجد بسماع الغناء بالمزامیر و اهل الوجد یقولون حق حق لا شک ان
مطلق الغناء فعل حرام خصوصا الغناء الذی بالمزامیر فانه حرام قطعی یکفر جاحده ومستحله
فاذا ذکر اسم من اسماء الله تعالى عز وجل فی هذا الموضع ینبغی ان یحصل به الکفر کما ذکر
فی الحاوی القدسی ما محصله ان ذکر اسم من اسماء الله تعالى عند ضرب المزامیر کفر
یعنی بیشتر درین زمانه مردم اند که وجد بشنیدن سماع با مزامیر میکنند یعنی دهل وطنبور وغیره میکنند و وجد کنندگان
حق حق میگویند و شک نیست که سرود مطلقا حرام است خصوصا این سرود که با مزامیر باشد حرام قطعیست حلال داننده و
انکار کننده او کافر میشود و وقتیکه درچنین محل نام خدا ذکر کرده شود سزاوار آنست که کفر حاصل شود چنانچه در حاوی
قدسی ذکر کرده آنکه ذکر کردن نامی از نامهای خدا تعالى نزد نواختن مزامیر کفر است **جواب سوال** برخوردار را
در تکفیر اهل اسلام جلدی نباید کرد خصوصا چنین مقام که این طعن منجر میشود بر اکابر دین رزقنا الله تعالى محبتهم و
اتباعهم حضرت شاه العالمین شیخ عبد القدوس گنگوهی قدس الله سره العزیز با وجود کمال علم ظاهر و رفعت شان
در علم باطن در سماع غنا با مزامیر افراط میداشتند ؎ گر خدا خواهد که پرده کس درد میلش اندر طعنه پاکان برد

ورخدا خواہد کہ پوشد عیب کس * کم زند در عیب معیوبان نفس * عن ابی ذر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
من دعا رجلا بالکفر او قال عدو اللہ ولیس کذلک الا حاد علیہ متفق علیہ
در صحیح بخاری و صحیح مسلم از ابی ذر رضی اللہ تعالی عنہ مرویست کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود کہ ہر کہ کسے
دیگرے را نسبت بکفر کند یا عدو اللہ گوید واو چنین نباشد مگر آنکہ آن قول بر گوینده رجوع کند و در جامع الفتاوی گفتہ
ینبغی للعالم اذا رفع الیہ ان لا یبادر بتکفیر اہل الاسلام و مع انہ یقضی باسلامہ تحت
ظلال السیوف من الملتقط یعنی لائق ست مر عالم را آنکہ اگر برده شود پیش او ذکر کسے از مسلمین کہ دران احتمال
کفر باشد در کافر گفتن او جلدی نکند و باوجود آنکہ حکم کرده میشود با اسلام کسیکہ در سایہ شمشیر اسلام آورده باشد
وقال فی فصول العمادی اذا کانت فی مسئلة وجوه توجب الکفر ووجہ واحد یمنع التکفیر فعلی المفتی ان
یمیل الی وجہ یمنع التکفیر لحسن الظن بالمسلم در فصول عمادی گفتہ وقتیکہ باشد در مسئلہ چند وجہ موجب کافر گفتن و یک
وجہ باشد کہ از کافر گفتن باز است پس واجب است بر مفتی کہ میل کند بسوے وجہے کہ مانع باشد از تکفیر برای گمان نیک
بسوے مسلم اکنون در تحقیق مسئلہ حلت و حرمت سرود و مزامیر سخن میرود آیات و احادیث درباره سرود متعارض اند
قال اللہ تعالی ومن الناس من یشتری لہو الحدیث لیضل عن سبیل اللہ بغیر علم ویتخذہا ھزوا
اولئک لہم عذاب مہین یعنی بعضے مردم کسانند کہ خرید میکنند سخن لہو یعنی آنچہ از خدا باز میدارد تا گمراه کنند مردم را
از راه خدا بغیر علم و بگیرد راه خدا را مسخرگی باشد آنہا را عذاب اہانت کننده این آیت در تحریم سرود وارد شده حدیث
ابی امامہ رضی اللہ تعالی عنہ ما رفع احد صوتہ بغناء الا بعث اللہ شیطانین علی منکبیہ یضربان
باعقابہما علی صدره حتی یمسک رواه ابن ابی الدنیا فی ذم الملاھی
والطبرانی فی الکبیر یعنی روایت کرده ابن ابی الدنیا والطبرانی از ابی امامہ آنکہ بلند نمیکند کسے آواز خود را بسرود
مگر میفرستد اللہ تعالی دو شیطان بر ہر دو دوش او و میزنند پاشنہ ہای خود بر سینہ او تا آنکہ باز ماند شیخ عبدالرحیم عراقی کہ تخریج
احادیث احیاء العلوم کرده این حدیث را ضعیف گفتہ و حدیث عائشہ ان اللہ عز وجل حرم القینة وبیعہا
وثمنہا وتعلیمہا رواه الطبرانی فی الاوسط طبرانی از حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا روایت کرده
کہ اللہ تعالی عز وجل حرام کرده است زن مطربہ را و فروختن او و قیمت او و آموختن او و بیہقی گفتہ این حدیث محفوظ نیست

وبخاری در حرمت ملاہی و اوتار و مزامیر از حدیث ابی عامر روایت کردہ عن ابی مالک الاشعری قال قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لیکونن من امتی اقوام یستحلون الخمر والحریر والمعازف
واز ابی مالک الاشعری مرویست کہ رسول فرمود صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ خواہند بود از امت من قومہا کہ حلال خواہند
گفت خمر را و حریر را یعنے پارچہ ابریشمی و معازف را یعنے آلات مطربہ صورت این حدیث نزد بخاری صورت تعلیق ست
وبرای ہمین ابن حزم آنرا ضعیف گفتہ و ابوداؤد و اسماعیلی این حدیث را متصل روایت کردہ از حدیث ابی امامہ کہ
ان اللہ عز وجل امرنی ان امحق المزامیر والکبارات یعنی البرابط والمعازف یعنے اللہ عز وجل مرا فرمودہ است
مرا کہ دور سازم و ناچیز کنم مزامیر و کبارات را یعنے آلات مطربان حدیث قیس بن سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہما
ان اللہ حرم علی الخمر والکوبۃ والقیان وابوداؤد از حدیث قیس بن سعد بن عبادہ رضی اللہ عنہما
روایت کنند کہ فرمود رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ پروردگار من حرام کرد بر من خمر و کوبہ یعنی اسباب بازی و
زنان مطربہ را وفی حدیث ابی امامۃ تستحل لہم الخمور وضربہم الدفوف در حدیث ابی امامہ مذکور کردہ
تعذیب برای حلال دانستن خمرہا و نواختن دفہا عبدالرحیم عراقی گفتہ اینہمہ احادیث ضعیف اند و روایت ابوالشیخ
من حدیث مکحول مرسلا الاستماع الی الملاہی معصیۃ وابوالشیخ از حدیث مکحول از رسول کریم صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم مرسل روایت میکند کہ شنیدن ملاہی گناہ ست و ابی داود از ابن عمر روایت میکند کہ ابن عمر شنید سرود
مزمار پس ہر دو انگشت دستہای خود بر ہر دو گوش خود نہاد و این حدیث را ابوداؤد منکر گفتہ و حدیث کل لہو المسلم
باطل الا ثلثۃ تعلیمہ بقوسہ وتادیبہ بفرسہ وملاعبتہ مع نسائہ رواہ اصحاب السنن الاربعۃ
عن عقبۃ بن عامر اصحاب سنن اربعہ از عقبہ بن عامر روایت کردند کہ رسول فرمود صلی اللہ علیہ و
آلہ وسلم بازی کردن مسلمان باطل یعنے حرام ست مگر سہ چیز یکے آموختن بکمان خود و آراستن اسپ خود و ملاعبہ کردن
با زن خود عن جابر قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الغناء ینبت النفاق فی القلب
کما ینبت الماء الزرع رواہ البیہقی فی شعب الایمان بیہقی در شعب ایمان روایت کردہ
از جابر رضی اللہ عنہ کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود سرود میرویاند نفاق را در دل چنانچہ میرویاند آب کشت را
این احادیث مذکورہ بر حرمت سرود و مزامیر دلالت میکنند دیگر احادیث بر اباحت سرود و بعضے بر اباحت مزامیر دلالت دارد

یکے حدیث صحیحین از عائشہ رضی اللہ عنہا مرویست قالت دخل علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ
وسلم وعندی جاریتان تغنیان بغناء بعاث الحدیث فی الصحیحین
وفی روایۃ ان ابا بکر دخل علیها وعندها جاریتان تدففان
وتغنیان والنبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم متغش بثوبہ فانتهرهما ابوبکر
فکشف النبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم عن وجهہ وقال دعهما یا ابا بکر
فانها ایام عید رواہ مسلم از عائشہ رضی اللہ عنہا مرویست کہ گفت داخل شد بر من رسول خدا صلی اللہ
علیہ و آلہ وسلم درحالیکہ نزد من دو دختران بودند کہ سرود میکردند بسرود بعاث و بعاث آن روز بود کہ در جاہلیت
در جماعۂ اوس و خزرج کہ بعد از اسلام انصار نام یافتند جنگ بود این قدر حدیث در صحیحین ست و در روایتی در صحیح مسلم
آنست کہ ابوبکر داخل شد بر عائشہ و نزد او دو دختران بودند کہ دف میزدند و سرود میکردند درحالیکہ نبی صلی اللہ علیہ
و آلہ وسلم پارچہ بر روی خود پوشیدہ می خفت زجر کرد ابوبکر دختران را پس نبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم پارچہ از روی خود
برداشت و فرمود بگذار اینہا را ای ابوبکر کہ این روزہا ایام عید اند و در سبیل رشاد مذکورست کہ نبی صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم
ہرگاہ کہ داخل مدینہ شدہ در قبیلۂ بنی نجار فرود آمد دختران بنی نجار سرود میکردند و میگفتند **شعر** نحن جوار
من بنی نجار + حبذا محمد من جار + یعنی ما دخترانیم از بنی نجار ای قوم چہ خوب ست کہ محمد ہمسایہ ما
صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و بیہقی در دلائل النبوۃ آوردہ حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا در شعر خواندن زنان و تشریف آوردن
رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم از غزوہ تبوک **شعر** طلع البدر علینا من ثنیات الوداع + وجب الشکر
علینا ما دعی للّٰہ داعی + یعنی طلوع کرد بر ما بدر از ثنیات وداع کہ مکانیست در مدینہ واجب شد شکر بر ما و تا وقتیکہ
دعا خواہند از خدا دعا خواہندگان امام غزالی شعر خواندن آنہا با دف زدن و الحان کردن گفتہ و نزد بیہقی ذکر دف و الحان
نیست **وعن** محمد بن حاطب قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فصل ما بین
الحلال والحرام الدف والصوت فی النکاح یعنی فرق درمیان حلال و حرام ست کہ دف بزنند و آواز
یعنی سرود بکنند در نکاح این حدیث را ترمذی و ابن ماجہ و ابن سنی روایت کردند ترمذی حسن گفتہ **وعن** عائشۃ
رضی اللہ عنہا قالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم اعلنوا هذا النکاح واجعلوا

فی المساجد واضربوا علیها الدفوف یعنی عائشہ رض روایت کردہ اند از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ
علانیہ کنید این نکاح را و بکنید در مساجد و بزنید بر اینها دفها این حدیث را ترمذی روایت کردہ گفتہ کہ این حدیث
غریب است وعن الربیع بنت معوذ قالت جاء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فدخل
علی لیلۃ بنی بی فجلس علی فراشی فجعلت جویریات یضربن بالدف ویندبن من قتل من
آبائهن یوم بدر وقالت احدٰهن وفینا نبی یعلم ما فی غد فقال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وآلہ وسلم دعی هذہ وقولی بالذی کنت تقولین از ربیع بنت معوذ مرویست کہ گفت آمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم پس داخل شد بر من شبی کہ بعد نکاح بخانہ شوہر فرستادہ شدم پس نشست بر فراش من پس گشتند دختران کہ میزدند
بدفهای خود و مرثیہ میگفتند کسان را کہ روز بدر پدران ایشان شہید شدہ بودند و یکی از انها گفت کہ درمیان ما
پیغمبر یست کہ میداند آنچہ در فردا خواهد شد پس رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود بگذار این سخن را و بگو آنچہ
میگفتی وعن عائشۃ رضی اللہ عنها قالت زفت امراۃ الی رجل من الانصار فقال نبی اللہ صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم اما کان معکم لهو فان الانصار یعجبهم اللهو رواہ البخاری در صحیح بخاری از عائشہ رض
مرویست کہ فرستادہ شد زن عروس بسوی مردی از انصار فرمود رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ آیا نبود
باشما لہو یعنی سرود پس بدرستیکہ انصار را خوش می آید لہو وفی صحیح ابن حبان قالت عائشۃ کانت عندنا
جاریۃ من الانصار زوجتها فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یا عائشۃ الا تغنین
فان هذا الحی من الانصار یحبون الغناء وعن ابن عباس نحوہ رواہ ابن ماجۃ
در صحیح ابن حبان است کہ گفت عائشہ رضی اللہ عنها کہ بود نزد من دختری از انصار نکاح کردہ ام او را پس فرمود
صلی اللہ علیہ وسلم ای عائشہ سرود نمی کنانی پس بدرستیکہ این قبیلہ انصار دوست میدارند سرود را و همچنین ابن ماجہ
وابن عباس رضی اللہ عنهما روایت کردہ و از عامر بن سعد مرویست کہ داخل شدم من بر قرظہ بن کعب و ابی مسعود
انصاری در شب نکاح پس ناگاہ دختران سرود میکردند پس گفتم من ای مصاحبان رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
واهل بدر همچنین نزد شما کردہ میشود پس گفت اگر خواہی بنشین و بشنو همراہ ما و اگر خواہی برو پس بدرستیکہ رخصت دادہ
است ما را رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم در لہو نزد نکاح روایت کردہ این حدیث را نسائی و مرویست کہ عمر بن الخطاب

رضی اللہ عنہ براہی میرفت آواز غنا شنید فرمود این چیست گفتند کہ شادی ختان ست پس سکوت کرد
و منع نفرمود چون در حل و حرمت غنا نصوص متعارض آمدہ ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ فتوی بحرمت غنا دادہ حیثا
چنانچہ قاعدۂ اصول ست کہ عند التعارض حرمت را بر اباحت مقدم میدارند حتی کہ در ولیمہ ہم جایز نداشتہ قال
الھدایۃ فی کتاب الکراھیۃ من دعی الی ولیمۃ وطعام فوجد ثمہ لعبا و غناء فلا باس ان یقعد
و یاکل قال ابو حنیفۃ ابتلیت بھذا مرۃ فصبرت قال صاحب الھدایۃ دلت المسئلۃ
علی ان الملاھی کلھا حرام حتی التغنی بضرب القصب و لھذا قال ابو حنیفۃ
ابتلیت لان الابتلاء بالمحرم یکون یعنی در ہدایہ آمدہ ست کہ ہر کہ دعوت کردہ شود بسوی ولیمہ یا طعامی دیگر
پس یافت آنجا لعب یا سرود پس باک نیست کہ بنشیند و بخورد ابو حنیفہ ہم گفتہ کہ مبتلا شدہ بودم من یکبار پس صبر
کردم صاحب ہدایہ گفتہ کہ این قول دلالت کردہ بر آنکہ ملاہی ہمہ حرام اند حتی کہ سرود بزدن قصب و لہذا ابو حنیفہ رح
گفتہ کہ مبتلا شدم چرا کہ ابتلا بحرام میباشد و شافعی رحمۃ اللہ علیہ احادیث حرمت غنا را حمل میکند بر انچہ بنا بر لہو باشد یا
در ان خوف فتنہ باشد و انچہ بنا بر غرض صحیح باشد مثلا اعلان نکاح و مانند آن را مباح میداند و ہمچنین روایت در
کتب حنفیہ ہم ست چنانچہ در ہدایہ در کتاب الغصب گفتہ طبل الغزاۃ والدف الذی یباح ضربہ
فی العرس یضمن بالاتلاف من غیر خلاف یعنی نقارہ غازیان و دف کہ مباح ست نواختن آن در شب
نکاح ضامن میشود تلف کنندۂ آن من غیر خلاف امام حجۃ الاسلام امام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ در احیاء العلوم گفتہ کہ احادیث
حرمت غنا کہ وارد اند محمول اند بر آنکہ مراد شیطان از دل بر آرد از شہوت و عشق مجازی اما انچہ کہ محبت خدا ہمی آرد
محبوب ست یعنی عبادت و انچہ نہ مراد شیطان مے آرد نہ محبت خدا می آرد آن فعل بذاتہ مباح ست چون سماع دار و ذوائد
سرور مے افزاید پس اگر آن سرور مباح ست آن سماع مباح ست چنانچہ روز عید و وقت نکاح و قدوم غائب و طعام ولیمہ
و ولادت مولود و در عقیقہ و ختنہ و روز حفظ تمام القرآن و مانند آن و این قول را اکثر علما حنفیہ ہم اختیار کردہ اند فی
الخزانۃ والکافی حرمۃ الغناء و غیرھا مقیدۃ باللھو فما یکون لغیر اللھو لغرض الدین کما فی العرس والولیمۃ
واستعداد الغزاۃ والقافلۃ و لحصول رقۃ قلوب عباد اللہ المرضیۃ عند اللہ
لا تکون حراما علی مذھب الحنفیۃ یعنی در خزانہ و کافی روایت کردہ کہ حرمت سرود و غیرہ مقید بلہو ست

وانچه بغیر لهو باشد برای غرضی چنانچه وقت نکاح و در ولیمه و تیاری غازیان و قافله و برای رقت دلها و بندگان
که خدا را بها راضی ست یعنی صوفیان حرام نیست و امام ابی حنیفه فی الامتاع ان السماع یحصل به
رقة القلب والخشوع واثارة شوق لقاء الله تعالی والخوف من سخطه وعذابه وما
یفضی الی ذلك قربة واذا كان السماع هكذا فكيف يكون فيه شائبة اللهو والهواء
و در امتاع ست که هر سرود که بشنیدن آن رقت قلب و خشوع حاصل شود و شوق قرب خدا تعالی و خوف از
عذاب و غضب بیارد اینچنین سرود عبادت ست پس قبلگاه اینچنین سرود شنیده شود چگونه در وی احتمال لهو
و هوا باشد حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی رضی الله عنه که از اکابر علماء ظاهر و رئیس اولیاء الله اند در عوارف
گفته السماع یستجلب الرحمة من الله الکریم یعنی سرود شنیدن میکشد رحمت از خدای کریم و حضرت
خواجه خواجگان عالیشان خواجه بهاء الدین نقشبند رضی الله عنه فرمود در حق سماع که نه انکار میکنیم و نه این کار میکنیم
چون بنای طریقه ایشان بکمال اتباع سنت ست و یقین ست که رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و صحابه کرام
را سماع معمول نبود لهذا فرمود که نه این کار میکنیم و چون حرمت سماع نزد ایشان ثابت نبود لهذا فرمود که نه انکار
میکنیم اگر حرام میداشتند البته انکار میکردند و نهی از منکر میفرمودند چون تحقیق شنیدی پس آنچه شما گفتید لا شك ان
مطلق الغناء فعل حرام بیجاست مطلق غنا چگونه حرام باشد بلکه بعضی افراد غنا آنست که رسول صلی الله
علیه و آله و سلم آنرا جایز داشته و باز نوشتید که الغناء الذی بالمزامیر یکفر جاحده و مستحله یعنی آنچه شما
نوشتید که غنای که بالمزامیر باشد حرام قطعی ست منکر حرمت آن کافر میشود این قول هم بیجاست نکاح بضرب دف
رسول الکریم صلی الله علیه و آله و سلم امر فرموده و مالک آنرا شرط صحت نکاح گفته و چون ضرب دف برای اعلان
نکاح حلال یا مستحب باشد دهل و طنبوره و نقاره و غیره را از دف چه تفاوت ست برای لهو همه حرام ست و
برای غرضی صحیح همه حلال ست اعلان نکاح از هر یک میشود فرق کردن در دف و غیر آن امریست غیر معقول و بر تقدیر
تسلیم حرمت مزامیر حرمت را قطعی گفتن چه معنی دارد دلیل قطعی نیست مگر آیه محکم یا حدیث متواتر یا اجماع امت اگر مزامیر
حرام باشد حرمت آن از احادیث احاد ست و احادیث احاد دلیل ظنی ست از انکار ما یثبت بها کفر لازم نمی آید حرمت
سماع از احادیث ثابت ست و مالک رح قائل حرمت آن نیست مکروه میگوید شافعی شطرنج را مباح میدانند حالانکه لهو ست

حرمت آن از احادیث ثابت است و ذبیحه متروک التسمیه عمداً بنص قرآن حرام است شافعی آنرا حلال میگوید و
تاویل میکند و مسکرات سوای خمر که قلیل باشد و مسکر نباشد نزد امام اعظم حلال است حالانکه رسول صلی الله علیه
و آله وسلم فرمود ما اسکر کثیره فقلیله حرام غرضکه مستحل مزامیر را کافر گفتن هرگز جائز نیست وانچه در حاوی
قدسی گفته ذکر اسم الله عند ضرب المزامیر کفر مراد آنست که مطرب این لهو دف زند و وقت دف زدن و
طنبور نواختن بسم الله گوید کفر است برای ترک تعظیم اسم خدا از معصیت نه آنکه شخصی دف میزند و شخصی دیگر بذکر
خدا مشغول باشد و حق حق میگوید اگر گفته شود که قول حضرت در حق اهل غنا لا اباحه مباح حق است لیکن درویشان
اهل آن نیستند وجد بتکلف میکنند جواب آنکه نباید گفت که هیچکس درین زمانه ازان جماعه آن را اهل نیست رسول
فرمود صلی الله علیه وآله وسلم لایزال من امتی امة قائمة بامر الله لایضرهم من خذلهم ولا
من خالفهم یعنی همیشه خواهند بود از امت من جماعتی قائم بحکم خدا ضرر نخواهد کرد آنها را کسیکه اعزاز شان
نکند و نه کسیکه مخالفت شان کند و فرمود مثل امتی مثل المطر لا یدری اولها خیر ام آخرها یعنی حال
امت من مانند حال باران است دریافت نمیشود که اول آن بهتر است یا آخر آن ای برادر اهل وجد بر سه
قسم اند یکی اهل کمال اند که درد الهی بر باطن شان می آید و آنها را بی اختیار میسازد و این جماعت از حزب الله
اند انکار شان موجب خرابی دین است در حدیث قدسی آمده من عادی لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربة متفق
علیه یعنی در صحیحین است که حق تعالی میفرماید هر که دشمنی کند با ولی من پس بدرستی که برآمد برای جنگ با من
دوم آن کسانند که سماع میکنند برای استدعای احوال شریفه و میخواهند که واردات کسب نمایند به حیله ایشان
محمود است سوم آن کسان اند که وجد میکنند بریا تا مردم آنها را از اهل کمال انند حالانکه آنها هیچ نیستند این جماعت
فاسقان مبتدعان اند نماز ریا خواندن شرک خفی است هکذا قال الغزالی رحمه الله التواجد بالتکلف
منه ما هو مذموم وهو الذی یقصد به الریاء واظهار الاحوال الشریفة مع الافلاس
عنها ومنه ما هو محمود وهو التوصل الی استدعاء الاحوال الشریفة واکتسابها
استحصالها بالحیلة فان للکسب مدخلا فی جلب الاحوال ولذلک امر رسول الله صلی الله
علیه وآله وسلم من لم یحضره البکاء فی قراءة القرآن ان یتباکی ویتحازن فان هذه الاحوال

قد يتكلف في مباديها ثم يتحقق اواخرها امام غزالی گفته که وجد کردن به تکلف دو قسم است یکی آنکه قصد کرده شود از ان نمود خود و ظاهر کردن احوال بزرگ با وجود مفلسی از ان و این قبیح و مذموم ست دیگر آنکه برائے درخواست کردن احوال بزرگ و کسب کردن آن بحیله چرا که کسب کردن را هم دخل ست در آوردن احوال برائے همین امر فرمود رسول صلے الله علیه وآله وسلم مر کسے را که وقت خواندن قرآن گریه نیاید باید که به تکلف گریه کند و خود را غمگین سازد یعنے بملاحظه عذاب خدا پس بسا ست که احوال گاهی بتکلف در ابتدا آورده میشود پس در آخر آن احوال متحقق میشود پس باید دانست که هر گاه در سماع و وجد دیده شود انکار آن نباید کرد و سوء ظن نباید داشت حسن ظن در مسلمانان واجب ست قال الله تعالى لولا اذ سمعتموه ظن المؤمنين والمؤمنات بانفسهم خيرا و قال الله تعالى ان بعض الظن اثم حق تعالے فرمود که چرا وقتیکه شنیده بودید آن قصه را گمان میکردید با مسلمانان نیک و فرمود که بعض گمان یعنے بدگمانی گناه ست پس از بدگمانی در حق دیگر بدگمانی کننده خود فاسق میشود آن شخص دیگر فاسق باشد یا نباشد در قرآن قول معروف من آل فرعون مذکور شد حيث قال ان يك كاذبا فعليه كذبه وان يك صادقا يصبكم بعض الذي يعدكم یعنے اگر آنکس کاذب باشد پس بر وست گناه دروغ گوئی اگر صادق باشد برسد شما را بعضے آنچه وعده میکند بعذاب شعر

هر کرا جامه پارسا بینی ؛ پارسادان و نیک مرد انگار ؛ شیخ سعدی گوید قطعه مرا پیر دانای روشن شهاب ؛ دو اندرز فرمود بر روئے آب ؛ یکے آنکه بر خویش خود بین مباش ؛ دوم آنکه بر غیر بد بین مباش ؛ این همه طول کلام بنا بر نصیحت ست که نوشته شد شعر نصیحت گوش کن جانان که از جان دوست تر دارند ؛ جوانان سعادتمند پند پیر دانا را ؛ نوشته بودند که انهم یعنے الصوفية يقولون ان ذات الله تعالى هو الوجود المطلق المأخوذ لا بشرط شيء ويقولون باحاطته بكل شيء برین قول طعن نوشتند و گفتند هو المخالف لعقائد اهل الحق ان الله تعالى لا يحل في غيره ولا يتحد لغيره فكيف يتصور ان الكل واحد یعنے صوفیان میگویند که ذات الله تعالى وجود مطلق ست که در ان هیچ شرط ملحوظ نیست و میگویند که محیط ست جمیع اشیا را و این قول مخالفست عقائد اهل حق را که اهل حق میگویند حقتعالے حلول نمیکند در غیر خود و متحد نمیشود با غیر خود و چگونه متصور باشد که همه را خدا گفته شود جواب جان من مراد صوفیان از وجود معنی مصدری نیست که آن در خارج موجود نیست و از معقولات ثانیه ست بلکه مراد او از وجود به الله الوجود

مسئلہ وحدۃ الوجود

ست وچون حق تعالی در وجود توابع و وجود خود محتاج بغیر نیست بلکه ذات او تعالی تقاضای وجود او میکند و هم
ذات او بحسب ارادت خود تقاضای وجود ممکنات میکند وجود بمعنی مصدری که از ممکن منتزع میشود و مقتضای
ذات ممکن نیست و نه مقتضای امر ست که با وی منضم شده بلکه ما به الموجودیة ممکن تعلق ارادهٔ الٰهی ست
بوجود او و ارادهٔ الٰهی صفتی ست از صفات او تعالی و تعلق آن اراده مقتضای ذات حق ست تعالی چیزی دیگر
در میان نیست پس ما به الموجودیة ممکنات نیست مگر ذات حق تعالی پس ذات حق را وجود گفتن بمعنی ما به الموجودیة
عین حق و صواب ست و احاطهٔ او جمیع اشیا را که از قرآن ثابت ست باین معنی باید گفت که ما به الموجودیة
جمیع اشیا او تعالی ست و او را وجود مطلق لا بشرط شی ازان گفته میشود که ذات او چنانچه مقتضی وجود خود ست
همچنین مقتضی وجود سائر صفات کمال خود ست از سمع و حیات و بصر و علم و قدرت و ارادت و کلام لهذا
قدرت او تعالی را واجب بالذات میگویند و صفات را که زائد بر ذات اند نزد اهل اسلام واجب بالغیر
میگویند پس او تعالی لا بشرط شی من الصفات المطلقة عن القیود والاعتبارات واجب لذاته ست
یعنی ذات او تعالی بی ملاحظهٔ صفات و مطلق از قیود و اعتبارات واجب لذاته ست و ما به الموجودیة صفات
جمیع کائنات ست ازینجا حلول یا اتحاد با ممکنات فهمیدن خالی از حماقت نیست شخصی از فقیر سوال کرد که حق تعالی
عین ممکنات ست یا غیر آن فقیر در جواب وی گفته که هیچ کس خدا را عین ممکنات نگفته ست و آنچه از کلام صوفیه
وجودیه این معنی اشمام میکند از نافهمی ست مگر کلام شان را شیخ اکبر رضی الله عنه که بانی مبانی وحدت
وجود ست میگوید که العالم ما شمت رائحة الوجود یعنی عالم را وجود نیست مگر در مرتبهٔ وهم و خیال لیکن وهمی ست
متقن باتقان الٰهی که از عدم اعتبار غیر آن ساقط نمیشود و در خارج موجود نیست مگر جز ذات پاک او لا موجود الا الله
شاهد باین معنیست نه باین معنی که زید و عمرو و هر چه هست خداست یا خدا بمنزلهٔ کلی طبعی ست نعوذ بالله منها حق تعالی
که متاصل الوجود ست چگونه عین موهوم الوجود گفته شود مگر بالمجاز که این وهم از انجا ناشی ست و چون حق تعالی
میفرماید نحن اقرب الیه منکم اگرچه این قرب بیچون ست در فهمید نمی آید مگر اینقدر می آید که در مرتبهٔ
عدم زید زید گفتن صادق نیست که برای حمل ایجابی وجود موجود شرط ست پس تا که مخلوق را با خالق نسبتی بهم نرسد
حمل ولی هم صحیح نباشد اول نسبت با خالق بهم رسد آن زمان پدر را زید گفتن صادق آید پس ذات حق تعالی

باذات بیدا قرب ست این قدر توان فہمید وگرنہ معنے قرب کہ از متشابہات ست گو در فہمید یا نیاید ایمان بدان باید آورد قال اللہ تعالی والراسخون فی العلم یقولون آمنا بہ چون اعتقاد کردیم کہ ذات حق تعالی از ذات ممکن قریب ترست وبدیہی ست کہ ہیچ ممکن مغایر ذات خود نیست پس چیزے کہ از ذات او ہم با وے قریب تر باشد با وے مغایر نتوان گفت اگر کسے گوید کہ درین صورت ارتفاع نقیضین لازم مے آید کہ عینیت وغیریت ہر دو را نفی کردی کہ در میان عینیت وغیریت تقابل ایجاب وسلب نیست بلکہ تقابل تضاد است الاشیان متغایران کہ معلوم ومفہوم ہر خاص وعام ست وبدیہی مے نماید در معلومات عقلا ست کہ ہر دو چیز کہ در ذہن عقلا مے آید عقلا بران حکم میکنند بغیریت یکی مر دیگر یرا ونسبتے کہ بین الخالق والمخلوق ست در ذہن نمیگنجد وماہیت وجہی مدرک کسے نیست پس آن حکم بران نتوان کرد کہ عالم عین حق ست نہ غیر آن این بیان معنے این است کہ اشعری در صفات الہی لا عین ع لا غیر میگوید کہ اصطلاح اشعری آنست کہ جز شئی ولوازم ماہیت شئے را لا عین ولا غیر نام نہادہ یعنے قول اشعری ودیگر متکلمین کہ صفات را زائد بر ذات میگویند یکی ست لیکن چون از زائد گفتن احتمال انفکاک بخاطر میگذرد لہذا اشعری از ان تحاشی کردہ لا عین ولا غیر میگوید فقط

تمت

